

INTEGRACIJA ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA I PRIRODNE SREDINE: ULOGA SOCIJALNOG RADA

LJUBINKA LAZIĆ¹

Udruženje stručnih radnika socijalne djelatnosti regije Dobož

Sažetak: Prirodna sredina je temelj za održivost društva i budućnost planete. Od prirode dobijamo vazduh, vodu i hranu, a zdravlje i život ljudi su neodvojivo povezani s njenim stanjem. Klimatske promjene, degradacija i zagađenje prirode direktno ugrožavaju život ljudi. Ovaj rad polazi od zadatka socijalnog rada kao djelatnosti da osigura zadovoljavanje životnih potreba ljudi, posebno kroz pristup osnovnim prirodnim resursima (hrana, voda) kao temeljnim ljudskim pravima. U radu se aktualizuje uloga djelatnosti socijalnog rada u zaštiti ljudskih prava u kontekstu očuvanja životne sredine. Rad prikazuje povezanost između ovih tema i upućuje na konkretne mehanizme kojima socijalni radnici mogu doprinijeti poštovanju ljudskih prava, čiji je integralni aspekt zdrava i održiva životna sredina. Socijalni radnici, obučeni za procjenu i intervenciju, značajni su nosioci aktivnosti usmjerenih na očuvanje ljudskih prava i izgradnju ekodruštvenog svijeta. Zagovaranje poštovanja prava i jednakosti svih ljudi, kao i čuvanja prirodnih resursa, predstavljaju osnove socijalnog aktivizma. Takav socijalni rad se provodi na svim nivoima, obuhvatajući edukaciju pojedinaca, podizanje svijesti zajednice i saradnju s nosiocima vlasti.

Ključne riječi: *ljudska prava; zaštita životne sredine; održivost društva; socijalni rad.*

Abstract: The natural environment is the basis for the sustainability of the society and the future of the planet. From nature we get air, water, food and the health and life of people are inextricably linked to its condition. Climate change, degradation and pollution of nature directly threaten people's lives. This paper starts from the task of social work as an activity to ensure the satisfaction of people's life needs, especially through access to basic natural resources (food, water) as basic human rights. The paper updates the role of social work in the protection of human rights in the context of environmental protection. The paper shows the connection and importance of these topics and points to concrete mechanisms and procedures by which social workers can contribute to the respect of human rights, an integral aspect of which is a healthy and sustainable living environment. Social workers trained in assessment and intervention are the bearers of activities aimed at respecting human rights and creating an eco-social world. Advocating for the respect of the rights and equality of all people, as well as the preservation of natural resources, represent the foundations of social activism. Such social work is carried out at all levels, including education of individuals, raising community awareness and cooperation with government organizations.

Keywords: *human rights, protection of the natural environment, sustainability of society, social work*

¹ Kontakt e-mail: Ljub@yahoo.com

Uvod

Zaštita životne sredine predstavlja jedan od značajnih izazova modernog društva. Održiva upotreba prirodnih resursa je od ključnog značaja za opstanak čovječanstva i pravilan razvoj zajednica. Međutim, klimatske promjene su dovele do ozbiljnih posljedica koje direktno utiču na ljudska prava, poput prava na život, zdravlje i dostojanstvo (United Nations, 2018). Posljedice zagađenja i destrukcije životne sredine navele su društvo da se u posljednje vrijeme ozbiljno posveti problemima odnosa ljudske zajednice prema prirodi i pitanju ljudskog prava na život. Uslovi života na planeti se stalno mijenjaju, nažalost, tako što se degradirajuće i nepovratno mijenjaju klima, izgled i resursi planete. Nesporno je da “industrija, deponije i izduvni gasovi sve više ugrožavaju zdravlje i život čovjeka i prirode” (Terzin, 2022: 254). Klimatske promjene, urbanizacija, zagađenje nerazgradivim smećem, emisije gasova, eksploatacije, direktno utiču na zdravlje ljudi, smanjenje biodiverzitet, obezbjeđenje osnovnih životnih namirnica. Ljudsko društvo je prepoznalo te rizike i sve sadržajnijim i usmjerenijim aktivnostima se nastoji obezbijediti očuvanje životne sredine i postići održivi razvoj društva i planete Zemlje. Ovo je posebno važno za vulnerable grupe kao što su žene, djeca i siromašni, koji su često najviše pogođeni ekološkim problemima (World Health Organization, 2019). Ovi problemi zahtijevaju *holistički pristup* koji uključuje ne samo zaštitu životne sredine već i promicanje ljudskih prava.

Zaštita prirode i realizacija ljudskih prava se posmatraju u kontekstu djelatnosti koje se bave zaštitom ljudi i ostvarivanjem ljudskih prava, a socijalni rad je društvena djelatnost čiji je bazični zadatak da osigura zadovoljavanje životnih potreba ljudi kroz pristup osnovnim prirodnim resursima (hrana, voda). Vezi između prirodne sredine i prakse socijalnog rada se posljednjih decenija posvećuje posebna pažnja. Ova ideja se zasniva na zadatku socijalnog rada da povezuje globalne i socijalne uslove života ljudi i faktore za realizaciju ljudskih prava. Zbog toga se razvila i promoviše ideja socijalnog aktivizma i eko-socijalnog rada kao značajnog koncepta usmjerenog očuvanju životnih resursa iz prirodne sredine i obezbjeđenju održivog razvoja društva.

Pravo na zdravu prirodnu sredinu ima polazište u konceptu prirodnih prava koja su, nesporno je, izvedena iz prirode ljudi, individualnih potreba i kolektivne svijesti i potrebe za život u zajednici.

Zagovaranje poštovanja prava i jednakosti svih ljudi kao i raspodjele prirodnih resursa su osnova eko-socijalnog koncepta savremenog socijalnog rada. Tako se socijalni radnici mogu posmatrati kao posrednici u stvaranju svijesti o ekološkim pitanjima i njihovom uticaju na ljudska prava. Oni mogu animirati zajednice i edukovati ih o održivim praksama koje unapređuju kvalitet života ljudi kroz zaštitu životne sredine. Prepoznajući značaj ekološke pravde, socijalni rad kao disciplina može pridonijeti implementaciji rješenja koja smanjuju nejednakosti i povećavaju dostupnost prirodnih resursa za sve (Mastrorillo et al., 2016).

Ljudska prava – pravo na zdravu prirodnu sredinu

Šta su ljudska prava? Ideja ljudskih prava razvijena je iz koncepta prirodnih prava. Ljudi se rađaju jednaki, s jednakim životnim potrebama i sa istim pravima. Ljudi se rađaju slobodni, s pravima i mora se naglasiti da su ona dio ljudskog bića. Iz same prirode čovjeka proizilazi urođena potreba za slobodom kretanja, za životom, za zadovoljavanjem potreba za život. Značaj ljudskih prava je u prirodnoj i neotuđivoj potrebi ljudi za slobodu, pravdu i jednakost.

Začeci ljudskih prava se nalaze u antičkoj grčkoj filozofiji i ideji o jednakosti ljudi i univerzalnim pravima čovjeka na slobodu. Promišljanja filozofa su u 18. vijeku postavila temelje za donošenje prvih zakonskih dokumenata u kojima su kataloški navođena ljudska prava. John Lock (1632.-1704.) je akcentirao tri prirodna prava čovjeka: na život, slobodu i privatno vlasništvo (Lock, 2002). To su urođena prava i idu neizostavno uz zakone prirode o održanju čovječanstva i društva. Zadatak države je da obezbijedi poštovanje tih prava i zakona i na ovim idejama su zasnovani američki osnivački pravni akti. Nakon donošenja Magne carte (1297) kojom je definisana i na taj način ograničena vlast monarha i Dušanovog zakonika (1934), prvi značajan međunarodni akt o univerzalnim ljudskim pravima je Deklaracija o pravima čovjeka i građanina (1789). Nakon toga uslijedila je era zagovaranja ljudskih prava.

Godine 1948., na sjednici novostvorene međunarodne organizacije Ujedinjenih nacija, usvojena je i proglašena Opšta deklaracija o ljudskim pravima. Tada se prvi put pridaje značaj i daje zadatak međunarodnoj organizaciji u pogledu zagovaranja i zaštite ljudskih prava. Zadatak tih dokumenata je da se čovjek zaštiti u svojoj ranjivosti, podložnosti negativnim uticajima ljudskog nemara, nehata ili, pak, namjernog negativnog uticaja i djelovanja u odnosu na društvo, prirodu i sve sisteme i uslove za život ljudi. Dokumente o ljudskim pravima možemo tako posmatrati kao svojevrzne moralne pokazivače, usmjerivače ljude ka ponašanju kojim neće nauditi ljudima ili sredini u kojoj žive.

Garancija ljudskih prava su, dakle, zakoni koji štite ljudska građanska i prirodna prava i garantuju ravnopravnost u ostvarivanju prava i sloboda. Zakoni, a posebno Ustav države, garantuju ljudima, građanima jednaku zaštitu prava, pravna sredstva zaštite sloboda kao i pravo ljudi na obraćanje međunarodnim institucijama.

U pogledu područja na koja se odnose ljudska prava, govori se o tri generacije ljudskih prava, a u posljednje vrijeme se zagovara i četvrta generacija. Koncept ljudskih prava, predstavljenih razvojno kao tri generacije ljudskih prava, osmislio je češki pravnik Karl Vasaka 1971. godine, a međunarodno je i naučno prihvaćen kao adekvatan i realan prikaz razvoja koncepta ljudskih prava (Kolednjak, Šantalab, 2013).

Prva generacija ljudskih prava su prava koja su inkorporisana prvi put u značajan državni akt. U Magni carti i Deklaraciji o ljudskim pravima su inkorporisana prava prve generacije ljudskih prava, a odnose se na građanska i politička prava i slobode. Ta prava su: pravo na život, jednakost pred zakonom, sloboda govora, sloboda vjeroispovijesti, pravo na pravično suđenje i glasačko pravo. Druga generacija prava se odnosi na ekonomska, socijalna i kulturna prava, a to su: pravo na zaposlenje i rad u pravednim, sigurnim uslovima, pravo na hranu, stanovanje, zdravstvenu zaštitu, naknadu za nezaposlenost i socijalnu sigurnost, odnosno dostojanstvene uslove za život. Ova prava su sadržana u dokumentima koji su donošeni nakon Drugog svjetskog rata, nakon genocida, identifikovanja uslova života u nerazvijenim ili kolonijalnim državama, pa

su tako donošene Opšta deklaracija o ljudskim pravima (1948) i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966). Dok su prva i druga generacija prava usmjerene na individualna prava, treća generacija prava se odnosi na kolektivna i grupna prava ljudi. Usmjerena su na zaštitu uslova života ljudi, društvenu zajednicu i životnu sredinu, a takva su prava na razvoj, na mir, na zdravu životnu sredinu, na očuvanje prirodnih resursa, na komunikaciju, kulturnu baštinu. Događaj na kojem je donešen značajan dokument o zaštiti ljudskog prava na ljudsku sredinu je konferencija Ujedinjenih nacija o čovjekovom okruženju i biosferi 1972. godine u Stokholmu, a rezultat ove konferencije je Deklaracija o čovjekovoj okolini, te je ustanovljen Svjetski dan zaštite prirodne sredine 5. jun (prvi dan konferencije) i UN-ov program zaštite životne sredine (UNEP) (Mahmutović, Velić, 2023).

Drugi značajni međunarodni dokumenti kojima su etabrirana ova prava su Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (UNESCO, 1972), Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (UNCED, 1992), Stokholmska konvencija o upotrebi i izbacivanju organskih zagađivača (2001), Pariški Sporazum o klimatskim promjenama (2015). Dokument koji je zaokružio proces razvoja ovih prava i kojim je pravo na pristup čistoj i zdravoj životnoj sredini prirodnoj sredini kao osnovno ljudsko pravo je Rezolucija 48/13 čije donošenje je organizacija Ujedinjenih nacija počela 2011. godine. Čista životna sredina je zvanično postalo ljudsko pravo 28. 7. 2022. godine s rezolucijom koja implicira pravo na život u zdravoj i održivoj životnoj sredini što podrazumijeva zdrav vazduh, sigurnu vodu za piće, zdravu i obezbijeđenu ishranu, nezagađenu sredinu, povoljnu klimu, očuvan i zdrav biodiverzitet i ekosistem.

Uz koncept tri generacije ljudskih prava, značajno je dodati i savremeni produžetak razvoja ovog koncepta i evolucije ljudskih prava. Naime, proteklih decenija se govori o novoj, četvrtoj generaciji ljudskih prava koja su povezana s digitalnim tehnološkim i kibernetičkim razvojem. Tako se govori o pravu na digitalni identitet, postojanje, anonimnost i digitalni ugled. Ova prava su etičkog karaktera i uglavnom usmjerena na individualnu zaštitu i zaštitu čovjeka kao vrste i bića na planeti, a njihova zaštita je od suštinskog značaja za zaštitu ljudskih vrijednosti, postignuća, proizvoda i samog čovječjeg bića.

Ljudska prava su, dakle, prirodna, apsolutna, univerzalna, temeljna prava koja svaki čovjek ima i vrijede u svakoj situaciji, u svakoj državi u ljudskom društvu. Bitno je imati na umu da ljudska prava potiču iz prirode čovjeka, individualnih potreba i kolektivne svijesti i potrebe za životom u zajednici.

Šta je prirodna sredina? Zašto je bitna? Prirodna sredina je prostor u kojem čovjek živi i koji ga okružuje sa svim njegovim karakteristikama. To uključuje atmosferu, hidrosferu, litosferu, zemljište i organizme kao skup prirodnih vrijednosti, uslova, resursa i odnosa koji oblikuju prostor i uslove za život čovjeka. Prirodna sredina je prostor u kojem se odvija život ljudi i sva razmjena energije, resursa i lanac ishrane. To je skup uticaja iz prirode koja okružuje čovjeka i koji usmjeravaju i uslovljavaju život i razvoj pojedinca, formirajući i njegovo ponašanje.

Značaj prirode za čovjeka je nemjerljiv i nepobitan. U prirodi se nalaze izvori opstanka, razvoja. Evoluciju čovjeka omogućila je priroda iz koje je crpio i crpi zdravu organsku hranu koja se nalazi u prirodi, koju proizvodi u prirodnom okruženju i uz pomoć prirodnih resursa (voda, zemlja, vazduh). Energija je resurs koji takođe čovjek nalazi u prirodnim energentima i procesima (voda, vjetrovi). Hidrografija, reljef, fauna i flora su značajni za čovjekovu ishranu, život, razvoj, jer je postojanje biljnog i životinjskog svijeta uslov za obezbjeđenje hrane za ljude. Kretanje vode u prirodi je svojevrstan prirodni proces neophodan za opstanak živog svijeta čiji je čovjek član, jer se njime obezbjeđuje voda za piće i način je prirodnog filtriranja nečistoća iz atmosfere. Priroda i njeni resursi su, neminovno je, vitalni resurs za opstanak i život čovjeka kao vrste. Zbog toga je čista prirodna životna sredina čovjeka garancija za zdrav život današnjih, ali i budućih generacija.

Međutim, brojni su procesi kojima čovjek ugrožava i narušava prirodnu sredinu. Smanjenje ozonskog omotača dovodi u rizik zdravlje ljudi, jer ih izlaže negativnom zračenju, a uzrok ovih ozonskih promjena je čovjek sa svojim tehnološkim razvojem i neadekvatnim i štetnim industrijskim i tehnološkim procesima. Nekontrolisana i nemarna sječa šuma dovodi do smanjenja ili potpunog gubitka nekih biljnih i životinjskih vrsta što ozbiljno narušava prirodni

ekosistem i lanac ishrane. Izumiranje biljnih i životinjskih vrsta, u konačnici, djeluje štetno na čovjeka, jer se gube izvori hrane, nutritijenti ili prirodni zaštitnici od štetočina. Na samo jednom primjeru, primjeru pčele, može se objasniti značaj postojanja svake životne vrste u našem svijetu. Naime, ekonomski interes gajenja pčela leži u činjenici da pčele obavljaju posao oprašivanja voća, povrća i industrijskih biljnih kultura zašto ih ljudi planski koriste. Nedovoljno je poznata činjenica da je “jedan od tri zaloga na prosječnoj trpezi je direktni ili indirektni proizvod oprašivanja koje je izvela medonosna pčela” (Terzin, 2022: 261).

Međutim, ljudski postupci kao što su upotreba pesticida, insekticida, zaprašivanje i zagađenje prirodne sredine i sječa šuma direktno ugrožavaju život i opstanak pčela koje su značajne za oprašivanje, ali i za proizvodnju meda, najzdravijeg proizvoda kojeg čovjek koristi za ishranu i održanje zdravlja. Zagađena i izmijenjena prirodna sredina je postala neuslovna za život pčela na šta ukazuju činjenice da se broj košnica u svijetu drastično smanjuje (mjereno po glavi stanovnika, četiri puta za pola vijeka), a cijele kolonije i vrste pčela rapidno izumiru i nestaju (Terzin, 2022).

Očuvanje biodiverziteta i geodiverziteta su preduslov za održavanje ravnoteže prirodnog ekosistema. Globalno zagrijavanje je proces koji ugrožava ljudska naselja, a sam proces, svojim industrijalističkim procesima, značajno podstiče i ubrzava čovjek. Priroda nam daje prostor za rekreaciju, bavljenje sportom, a takođe na zdravlje čovjeka utiče i ono što čovjek vidi poput prirodnih pejzaža i panorama. Tako se zaključuje da je priroda relevantna za fizičko zdravlje i mentalno blagostanje čovjeka.

Očuvanje prirodne sredine i njena zaštita su neprikosnoveni zadatak čovjeka, jer upravo time obezbjeđuje održivost ljudske vrste. Uz to, obezbjeđenjem prava na čistu prirodnu sredinu, čovjek obezbjeđuje životne resurse i prostor za svoj život, ali i za život budućih generacija. Upravljanje prirodnim resursima na način da se zaštiti priroda i adekvatno koriste njeni resursi su postali bazični zadaci čovječanstva. Koncept održivog razvoja je upravo direktno povezan sa čovjekovom životnom aktivnošću i socijalnim akcijama usm-

jerenim na životnu sredinu. Često se u javnosti ponavlja ono opštepoznato da samo kroz zajedničke napore možemo obezbijediti zdravu i plodnosnu prirodnu sredinu kao bazu za život za buduće generacije.

Kako postići integraciju koncepta ljudskih prava i očuvanja prirodne sredine?

Ključni mehanizmi za integraciju i harmonizaciju poštovanja ljudskih prava i svijesti o potrebi očuvanja životne sredine baziraju se na ljudskom razumijevanju značaja ovih pojmova i koncepata, a provode se kroz ljudske postupke i mjere za očuvanje prirodnih resursa i obezbjeđenje održivog razvoja. Očuvanje prirodne sredine zahtijeva sposobnost i vještinu čovjeka da upravlja prirodnim resursima. Glavni načini da se to postigne zasnivaju se na poštovanju načela i principa. Ta načela uključuju: načelo odgovornosti prema javnosti, načelo efikasnosti, načelo legitimnosti, načelo supsidijarnosti, načelo transparentnosti, načelo društvenog uključivanja (inkluzivnosti), načelo pravičnosti i nediskriminacije, a principi koji se primjenjuju uključuju: princip predostrožnosti, princip zajedničke, ali različite odgovornosti, princip ekostemskog pristupa, princip “zagađivač plaća”, te princip integracije politike zaštite životne sredine (Milutinović, 2020).

Upravljanje prirodnim resursima je kompleksan društveni proces koji se temelji na zahtjevu očuvanja resursa. Pri tome, očuvanje resursa zahtijeva “poboljšanje društveno-ekonomske efikasnosti proizvodnje uz smanjenje intenziteta resursa i postizanje ravnoteže društvenih, ekoloških i ekonomskih ciljeva” (Milutinović, 2020: 97).

To se postiže planiranjem i realizacijom društvenih, proizvodnih i ekoloških aktivnosti i mjera razvoja, uz korištenje tehnologija, uz najmanje moguće negativne posljedice na ekosistem i ljude, kao i razvojem ekološke svijesti pojedinaca. Bazične aktivnosti u procesu očuvanja resursa uključuju: ekonomsko predviđanje kvaliteta životne sredine, uz procjenu uticaja politika očuvanja resursa, izradu strategija za uštedu resursa i programa zaštite životne sredine, racionalno korišćenje prirodnih resursa na nacionalnom nivou, planiranje aktivnosti za uštedu resursa, formiranje organizacionih struktura za

upravljanje očuvanjem resursa, monitoring životne sredine uz evidenciju o dostupnosti, kvalitetu i troškovima prirodnih resursa, kontrolu provođenja procesa očuvanja resursa kroz analize informacija o efikasnosti, ekološku edukaciju i vaspitanje javnosti sa ciljem promjene kulture potrošnje resursa u industriji (Milutinović, 2020).

Međunarodni dokumenti o ljudskim pravima često integrišu ljudska prava i očuvanje prirodne sredine. Vazduh, hrana i voda predstavljaju prava i potrebe koje čovjek zadovoljava korišćenjem izvora i energije iz prirode, što implicira da je zdrava prirodna sredina neophodna za zadovoljenje ljudskih potreba. Zbog toga je pravo na prirodnu sredinu postalo važan pravni i društveni koncept. Održavanje i zaštita ljudskih prava na prirodnu sredinu predstavlja veliki izazov savremenog društva. Sociolozi posmatraju pravo na zaštitu prirodne sredine kroz sociopolitičke interese države, odnosno “kroz činjenice da su okolišni resursi predmet eksploatacije ekonomski bogatih i politički moćnih na štetu slabijih i siromašnih, jer eksploataciju često prati direktno uništavanje okoliša i ograničenje resursa stanovništva (Zarski, 2002, prema Mahmutović, Velić, 2023).

Savremeni koncept zaštite prava na životnu sredinu zasniva se na konstruktu održivog razvoja. Održivi razvoj se definiše kao “razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, ne dovodeći u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe” (UN Brundtland komisija za okruženje i razvoj, 1987). Značaj održivog razvoja naglašen je na globalnom nivou kroz Agendu UN 2030, koju je Generalna skupština UN-a donijela 2015. godine i sadrži 17 ciljeva i 169 indikatora za mjerenje globalnog razvoja. Koristeći ciljeve i termine Agende UN 2030 za održivi razvoj, pet ključnih riječi su: ljudi, razvoj, planeta, mir, partnerstvo ili, kako to na engleskom jeziku glasi: pet P: people, prosperity, planet, peace, partnership. Ovaj dokument ističe važnost kontinuiranih kolektivnih i pojedinačnih napora u ostvarivanju održivog razvoja, očuvanja društva i ekosistema u kojem ljudi žive.

Naglašava se značaj ekonomskih, socijalnih i ekoloških aktivnosti kao predušlova za održivost života, zdravlja i opstanka ljudi na planeti. Obezbjedenje i očuvanje pitke vode moguće je samo uz postupanje s visokim stepenom ekološke svijesti i svijesti o ljudskim pravima i životnim potrebama.

Tri su stuba održivosti, a to su društveni, ekološki i ekonomski (Soto, Pena, Barra, 2022). Da bi se održivost postigla, sva tri su neophodna, jer se nadovezuju, dopunjuju i obuhvataju sve oblasti u kojima je potrebno ljudsko promišljanje i aktiviranje da bi se čovječanstvo očuvalo, ekonomija bila funkcionalna, a pri tome se očuvala prirodna sredina kao resurs i životno stanište čovjeka.

Mehanizmi za realizaciju održivog razvoja nalaze se u zakonskim mjerama, razvoju ekološke svijesti i usklađivanju ekonomskog i tehnološkog razvoja s potrebom očuvanja prirode i odgovornosti ljudi za promjene. Akteri, nosioci ovih aktivnosti nalaze se u međunarodnim organizacijama, na lokalnim nivoima, u obrazovnim institucijama, u ekološkim pokretima. Jačanje zakonskih okvira proširenjem zakonskih normi, umrežavanjem socijalnih struktura može doprinijeti unapređenju “efektivnosti društva vođenjem koordinisanih akcija” (Smejkal, 2008., prema Dlouha, Varva, Pospíšilova, Liškova, 2022). Socijalni kapital predstavlja predušlov za postizanje stabilnosti u kontekstu očuvanja okoliša, kao i za ekonomski prosperitet društva. To implicira da je put ka postizanju ciljeva održivog razvoja jačanje zakonskog okvira da bi se prepoznali i sankcionisali prekršioci ljudskih prava i zagađivači prirodne sredine, senzitivnosti i ekološko edukovanje sa ciljem senzibilizacije, prihvatanja odgovornosti i implementacije aktivnosti za rješavanje ekoloških problema.

Socijalni radnici kao akteri eko-socijalnog aktivizma

Akteri za obezbjedenje integracije konceptata zaštite ljudskih prava i zdrave prirodne sredine su ljudi sa svojim djelatnostima i procesima. To su, najprije, socijalni aktivisti koji prokativno zagovaravaju zaštitu ljudskog prava na prirodnu sredinu. Zatim, to su članovi međunarodne zajednice i međunarodne organizacije koje se bave pitanjima ljudskih prava, održivim razvojem i zaštitom životne sredine čovjeka.

To su i pojedine profesije i pripadnici profesija iz socijalnog opusa kao što su ekolozi, socijalni radnici i druge profesije koje se bave ljudskim potrebama i koje su svjesne da se ljudski život i zdravlje obezbjeđuju i čuvaju kroz obezbjeđenje zdravog i čistog prirodnog okruženja, resursa za zadovoljavanje životnih potreba. Socijalni radnici igraju bazičnu ulogu u ovom procesu, jer aktivno rade na razvoju svijesti o povezanosti ljudskih prava i očuvanja prirodne sredine (Kapoor, 2016).

Socijalni rad je specifična djelatnost i profesija usmjerena na rješavanje konkretnog stanja socijalnog slučaja u kojem se pojedinac, grupa ili zajednica nalaze, a koji čovjeku pričinjavaju teškoće u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba i kvalitetnog življenja. To postiže aktivnostima na svim nivoima, a, u skladu s ekološkim pristupom i metodskim karakterom pristupa u socijalnom radu (socijalni rad s pojedincem i porodicom, socijalni rad s grupom, socijalni rad u zajednici), socijalni radnici rade na tri nivoa: mikro, mezo i makro. Ovi nivoi omogućavaju socijalnim radnicima da utiču na promjene u svakodnevnom životu pojedinaca, ali i na širu društvenu i političku dinamiku koja oblikuje ekološke strategije.

Ciljevi održivog razvoja sadržani u Agendi UN 2030 (2015, g., SDG - Sustainable Development Goals) služe socijalnim radnicima kao vodič za rad u zajednici. Pored toga, poseban značaj za socijalni rad i socijalni razvoj ima Globalna agenda za socijalni rad i socijalni razvoj (IASSW, ICSW, IFSW, 2010). Ona se fokusira na četiri ključna područja: promociju socijalne i ekonomske jednakosti, promovisanje dostojanstva i ljudskih vrijednosti, očuvanje i održivost životne sredine, te jačanje međuljudskih odnosa. Socijalni radnici mogu koristiti ciljeve održivog razvoja kao osnovu za praktične aktivnosti koje objedinjuju socijalnu pravdu i zaštitu prirodne sredine. Aktivnosti i mjere koje organizuju i provode socijalni radnici zaposleni u raznim organizacijama, od centara za socijalni rad, ustanova socijalne, zdravstvene i dječije zaštite, ustanova za obrazovanje i vaspitanje, organa uprave i lokalne samouprave do nevladinih organizacija, usmjerene su ka planiranju i provođenju preventivnih, edukativnih i razvojnih mjera i radnji radi postizanja takvog život-

nog okruženja u kojem će svaki čovjek imati kvalitetan život, sa ostvarenim slobodama i pravima na prirodnu sredinu, kako se garantuje i zakonskim međunarodnim, ali i domaćim zakonima.

Socijalni rad je u posljednjih stotinu godina doživio mnoge promjene, šireći perspektive na socijalne probleme zajednice, aktivno zagovarajući značaj socijalnog rada u prevenciji, a baveći se ključnim problemom 21. vijeka – uništavanjem prirode. Upravo kroz prepoznavanje ovih izazova, socijalni radnici postaju važni akteri u promovisanju održivog života i stvaranju novih pristupa koji integrišu socijalnu pravdu i ekološke politike. Zeleni socijalni rad je relativno nov, ali konstruktivan pristup očuvanju prirodne sredine i obezbjeđivanju resursa za život.

Zeleni socijalni rad je holistički pristup koji se bavi odnosom ljudi i čovječanstva prema prirodnoj sredini i konstruktivno bavi ekološkim problemima i prirodnim okruženjem. U razvoju i održavanju ekološke pravde bazirane na ideji ljudskih građanskih prava treba obavezno da učestvuju socijalni radnici kao praktičari socijalnog rada, ali i kao edukatori, a zeleni socijalni rad treba da bude obuhvaćen i u nastavnim programima obrazovanja za socijalne radnike (Dominelli, 2014). Socijalni radnici, obučeni za procjenu i intervenciju, nosioci su aktivnosti usmjerenih na poštovanje ljudskih prava, postizanje održivog razvoja u zajednici i stvaranje eko-društvenog svijeta. Teme kojima se socijalni radnici moraju baviti sve više su: industrijalizacija i urbanizacija, industrijsko zagađenje, klimatske promjene, prirodne katastrofe i međudržavni konflikti (Dominelli, 2014; Dominelli, 2018.).

Socijalni radnici u praksi koriste različite pristupe i tehnike, kao što su radionice i edukacije da bi osnažili zajednicu da prepozna važnost očuvanja životne sredine i postizanja socijalne jednakosti. Provođenjem radionica u zajednici, kao organizatori ili partneri, socijalni radnici mogu da djeluju edukativno i preventivno. Socijalni radnici zaposleni u organizacijama socijalne zaštite ili drugim tipovima organizacija mogu da provode razne aktivnosti u prirodi, podstičući volonterizam i razvoj ekološke svijesti kao i očuvanje, proizvodnju i razvoj resursa za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba.

Zagovaranje saradnje s lokalnim organizacijama i institucijama socijalni rad postiže strukturalno bavljenje pitanjem održivog razvoja, očuvanjem prirode i prirodnih resursa. Kampanje, tribine, radionice o recikliranju, energetske efikasnosti, te akcije čišćenja korita rijeka, pošumljavanja, uređenja gradskih parkova, bavljenje pitanjima ilegalnih deponija, pitanjima kršenja zakona i slično neki su od primjera zelenog socijalnog rada koji se sreće u praksi i koji sve više treba implementirati. Ovakav socijalni rad postiže i obezbjeđenje ljudskog prava na zdravu prirodnu sredinu.

Ovakav socijalni rad ne samo da ostvaruje ekološke ciljeve već podstiče socijalnu koheziju društvenih vrijednosti unutar zajednice. Podsticanjem ovakvih akcija i socijalnih promjena, socijalni rad ostvaruje svoju svrhu, sadržanu u definicijama, metodskim pristupima i ciljevima prakse.

Agenda UN 2030 za održivi razvoj postavlja pet ključnih ciljeva koji povezuju socijalni rad s ekološkim i društvenim principima: ljudi, razvoj, planeta, mir i partnerstvo. Ovi ciljevi naglašavaju važnost integracije ljudskih prava, zaštite životne sredine i izgradnje socijalne pravde. U ovom kontekstu, socijalni radnici igraju ključnu ulogu u poboljšanju životnih uslova pojedinaca i zajednica pružajući podršku u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava što podrazumijeva pravo na zdravu životnu sredinu. Oni svojim akcijama mogu da podižu svijest o zaštiti prirodnih resursa, smanjenju zagađenja i tako stvaraju zdravije i sigurnije okruženje. Smanjenjem siromaštva, promovisanjem ravnopravnosti i održivog razvoja, socijalni radnici rade na balansiranju potreba zajednice i očuvanje ekosistema. Saradnjom s institucijama i organizacijama na svim nivoima, socijalni radnici pomažu u izgradnji otpornijih zajednica koje mogu odgovoriti na socijalne i ekološke izazove, doprinoseći socijalnoj pravdi. Za socijalne radnike, zeleni socijalni rad ne predstavlja samo ekološku odgovornost, već i mogućnost aktivnog uticanja na politike i prakse koje obezbjeđuju ravnotežu između društvenih i okolišnih potreba. Socijalni radnici ovim modelom mogu postati katalizatori promjena koje obuhvataju sve aspekte društva, od pojedinaca do globalnih politika.

Holistički gledano, socijalni rad zahtijeva ekosistemski pristup i strukturalni eko-socijalni rad i praksu. Dominelli (2013) predlaže ekološki model zelenog socijalnog rada, jer je to obećavajući i konstruktivan put ka ostvarivanju ciljeva Agende UN 2030. Transformativna promjena je potrebna da bismo obezbijedili budućnost društva, zajednice, pojedinca. Socijalni rad je direktno koncipiran na zaštiti ljudskih prava, usmjeren na obezbjeđenje uslova za život najsiromašnijih i na uspostavljanje i održanje zajednice u kojoj je omogućen pristup osnovnim prirodnim resursima (voda, vazduh, hrana). Tako ova dva koncepta integrišemo i na taj način podsjećamo zašto je zagovaranje eko društvenog svijeta u temeljima socijalnog rada kao djelatnosti.

Zaključak

Ljudska prava potiču iz prirode čovjeka, individualnih potreba i kolektivne svijesti o nužnosti života u zajednici, a realizuju se u prirodnoj sredini kao okruženju za ljudski život i izvoru života samog čovjeka. Osnovna ljudska prava ne mogu se odvojiti od prava na zdravu životnu sredinu, jer je prirodni svijet izvor osnovnih životnih resursa koji omogućavaju ljudsku egzistenciju. Kolektivno dobro i ljudsko zdravlje ne mogu se poistovjetiti sa stanjem samo pojedinca već sa stanjem zajednice i njene životne sredine. (Goodstein, 2003). Uz to, jedino u zdravoj sredini ljudi mogu ostvarivati svoje temelje prava, slobode i dostojanstvo. Ekološki problemi predstavljaju jedan od najvećih izazova savremenog društva, a ti izazovi su prisutni na globalnom, nacionalnom, lokalnom, ali i individualnom nivou. Klimatske promjene, zagađenje, uništavanje biološke raznovrsnosti i iscrpljivanje prirodnih resursa nisu samo apstraktni već i konkretni problemi koji direktno utiču na svakog pojedinačnog građanina, zajednicu, planetu. Ovi problemi zahtijevaju holistički pristup, koji uključuje integraciju socijalnih i ekoloških ciljeva u svakodnevne politike i praksu. To znači da rješenja ne mogu biti samo ekološka ili ekonomska, već da trebaju obuhvatiti sve dimenzije ljudskog života – od prava na zdravlje do pristupa prirodnim resursima i zaštite od ekoloških rizika. Ekološki aktivizam i socijalni rad se moraju povezivati zajedničkim ciljevima – zaštita ljudskih prava i održavanje zdrave prirodne sredine.

Zagovaranje poštovanja prava i jednakosti svih ljudi, kao i pravedne raspodjele prirodnih resursa, osnova su socijalnog aktivizma koji teži izgradnji društva u kojem je očuvanje zdrave životne sredine sastavni dio socijalne pravde. Zeleni socijalni rad, kao specifičan pristup u nauci i praksi socijalnog rada, stavlja u fokus ekološke i društvene dimenzije, integrišući ekološke izazove sa svakodnevnim životnim potrebama i pravima ljudi. U tom kontekstu, socijalni radnici postaju ključni akteri u promovisanju održivog razvoja i uvođenju strategija koje omogućavaju uravnotežen pristup između socijalnih potreba i očuvanja prirodnih resursa.

Socijalni rad je direktno koncipiran na zaštiti ljudskih prava, usmjeren na obezbjeđenje uslova za život najsiromašnijih i najugroženijih, kao i na uspostavljanje i održavanje zajednice u kojoj su svi njeni članovi u mogućnosti da zadovolje svoje osnovne životne potrebe. Za socijalne radnike, zaštita okoliša postaje ključni aspekt socijalne pravde, jer bez zdrave prirode i životne sredine nije moguće ostvariti ni ljudska prava ni socijalnu jednakost.

Ovaj pristup u socijalnom radu omogućava ne samo pomoć pojedincima i zajednicama već i kreiranje dugoročnih rješenja za ekološke i socijalne probleme koji su sve prisutniji u savremenom društvu. Takođe, socijalni radnici imaju ključnu ulogu u integraciji socijalnog rada i ekološkog aktivizma kroz akcije i intervencije usmjerene ka podizanju svijesti i obrazovanju zajednice o važnosti održivog razvoja, poštovanja prirodne sredine i ravnomjerne raspodjele prirodnih resursa. Radom na svim nivoima – od mikro (individualni rad) do makro (političke i institucionalne promjene) – socijalni radnici mogu biti nosioci promjena koje će dugoročno unaprijediti ekološku i socijalnu pravdu. Njihovo zalaganje za prava na zdravu životnu sredinu, istovremeno podstičući socijalnu odgovornost i solidarnost, može biti temelj za izgradnju boljeg i održivog društva. Ovaj pristup odgovara na izazove današnjice ukazujući na značaj zdravog prirodnog i životnog okruženja i održivog razvoja, te daje i konkretne smjernice za budućnost koja će osigurati jednak pristup resursima, ekološku ravnotežu i kvalitetan život ljudima i planeti Zemlji.

Literatura:

- o Deklaracija o pravima čovjeka i građanina. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/clanak/deklaracija-o-pravi-ma-covjeka-i-gradjanina> Pristupljeno 30. avgusta 2024.
- o Dlouhá, J., Vávra, J., Pospíšilová, M. i Dvořáková Líšková, Z. (2022). Role of Actors in the Processes of Sustainable Development at Local Level—Experiences From the Czech Republic. *Frontiers in Sustainability Sec. Sustainable Organizations, Vol. 3*. dostupno na <https://doi.org/10.3389/frsus.2022.8884063>, doi: 10.3389/frsus.2022.888406, pristupljeno 15. maja 2024.
- o Dominelli, L. (2013). Environmental Justice at the Heart of Social Work Practise: Greening the Profession. *International Social Welfare, Vol. 22 (4)*, (2013), p. 431-439. dostupno na <https://doi.org/10.111/ijsw.12024>. pristupljeno 9. marta 2024.
- o Dominelli, L. (2014). *Green Social Work: From Environmental Crises to Environmental Justice*. Polity Press.
- o Dominelli, L. (2014). Promoting environmental justice through green social work practice: A key challenge for practitioners and educators. *International Social Work, Vol. 57 (4)*: Special issue: The Global Agenda – Promoting Social and Economic Equalities, (2014), pages 338-345. dostupno na <https://doi.org/10.1177/0020872814524968> . Pristupljeno 9. marta 2024.
- o Dominelli, L. (2018). Green social work in theory and practice, in Dominelli, L. (Ed.) *The Routledge Handbook of Green Social Work*, Routledge, New York, NY, pp. 9-20.
- o Dominelli, L. (2018). *Social Work and Ecological Sustainability: A Global Agenda*. Routledge.
- o Dušanov zakonik (1349). Dostupno na <https://www.atlantaserbs.com/learnmore/library/DUSANOV-ZAKONIK.pdf>. Pristupljeno 9. marta 2024.
- o Džon L. (2002). *Dve rasprave o vladi*, Beograd: Utopija
- o Goodstein, E. (2003). *Ecology and Social Justice: Intersecting Issues of Environment and Human Rights*. Oxford University Press.
- o Goodstein, E. S. (2003). *Ekonomika i okoliš (2. izd.)*. Zagreb: Mate

- o IASSW, ICSW, IFSW. (2010). *Global Agenda for Social Work and Social Development: A Social Work Perspective*. IASSW Press.
- o Kapoor, D. (2016). Social Work and Environmental Justice: A Global Perspective. *International Social Work Journal*, 59(5).
- o Kolednjak, M. & Šantalab, M. (2013). Ljudska prava treće generacije. *Tehnički glasnik*, 7(3), 322-328.
- o Magna carta (1297). dostupno na <https://www.archives.gov/files/press/press-kits/magna-carta/magna-carta-translation.pdf>. Pristupljeno 9. marta 2024.
- o Mahmutović, O., & Velić, S. (2023). Zaštita okoliša u polju ljudskih prava. *Uprava*, 2023(1), 112-120.
- o Milutinović, S. (2020). *Upravljanje prirodnim resursima*. Niš: Fakultet zaštite na radu.
- o Soto, E.J., Peña, A., & Ibarra, H.E. (2022). The three pillars of sustainability in education: The system approach of social responsibility. *Techninum Sustainability*, Vol. 2, No. 2., pp. 46-60. dostupno na www.techninumscience.com. Pristupljeno 13. marta 2024.
- o Terzin, T. (2022). *Medonosna pčela: Jevanđelje prirode* (3. izd.). Beograd: Preporod.
- o UN (1948): Opšta deklaracija o ljudskim pravima. Dostupno na https://www.arhivsa.ba/wordpress/?page_id=327. Pristupljeno 30. avgusta 2024.
- o UN (1966). Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. dostupno na <http://www.mhrr.gov.ba/pdf/medunarodnipakt%20ob.pdf>. Pristupljeno 30. avgusta 2024.
- o UN (1972). Deklaracija o čovjekovoj okolini. Dostupno na <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>. Pristupljeno 30. avgusta 2024.
- o UN General Assembly (2015). *Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development*, 21 October 2015, A/RES/70/1. dostupno na www.refworld.org/docid/57b6e3e44.html. Pristupljeno 13. marta 2024.
- o UNCED (1992). Konvencija o biološkoj raznovrsnosti. Dostupno na https://aarhus.ba/sarajevo/images/docs/konvencija_o_bioloskoj_raznovrsnosti.pdf. Pristupljeno 30. avgusta 2024.

- o UNESCO (1972). Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine. Dostupno na <http://kons.gov.ba/publication/read/k1-konvencija-o-zastiti-svjetske-kulturne-i-prirodne-bastine>. Pristupljeno 30. avgusta 2024.
- o www.ecosocialwork.wixsite.com/ecosocialwork *An Ethical Imperative, An Online Resource for Social Workers*, dostupno na <https://ecosocialwork.wixsite.com/ecosocialwork/blank-1>. Pristupljeno 17. marta.2024.